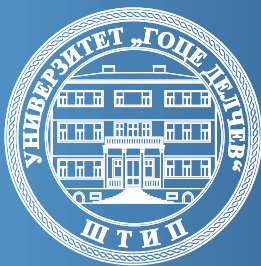
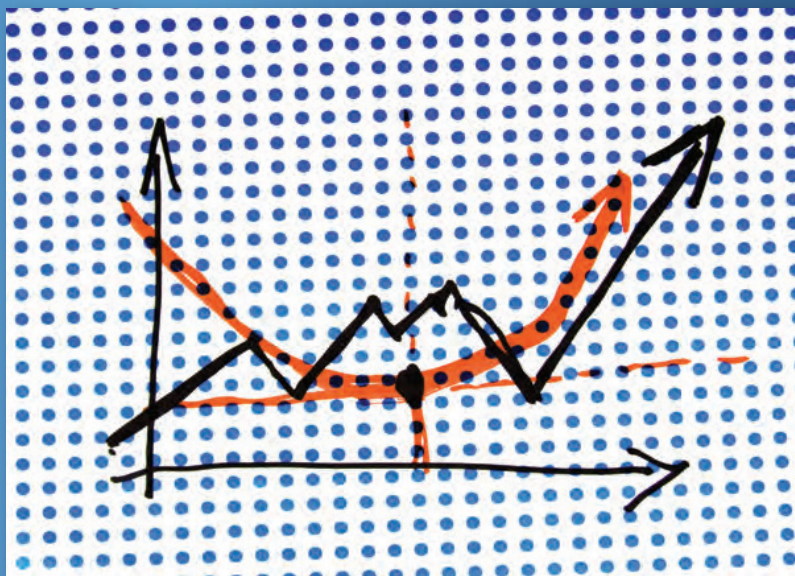

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-7628

ГОДИШЕН ЗБОРНИК 2014 YEARBOOK

ГОДИНА 6

VOLUME VI

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF ECONOMICS

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ISSN: 1857- 7628

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2014**

YEARBOOK

ГОДИНА 6

VOLUME VI

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF ECONOMICS

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF ECONOMICS**

За издавачот:
Проф. д-р Ристо Фотов

Издавачки совет Editorial board

Проф. д-р Саша Митрев	Prof. Sasa Mitrev, Ph.D
Проф. д-р Лилјана Колева - Гудева	Prof. Liljana Koleva - Gudeva, Ph.D
Проф. д-р Ристо Фотов	Prof. Risto Fotov, Ph.D
Проф. д-р Трајко Мицески	Prof. Trajko Miceski, Ph.D
Проф. д-р Круме Николоски	Prof. Krume Nikolovski, Ph.D
Проф. д-р Еленица Софијанова	Prof. Elenica Sofijanovska, Ph.D
м-р Влатко Пачешкоски	Vlatko Paceskoski, M.Sc
д-р Тамара Јованов Марјанова	Tamara Jovanov Marjanovska, Ph.D

Редакциски одбор Editorial staff

Проф. д-р Ристо Фотов	Prof. Risto Fotov, Ph.D
Проф. д-р Трајко Мицески	Prof. Trajko Miceski, Ph.D
Проф. д-р Круме Николоски	Prof. Krume Nikolovski, Ph.D
Проф. д-р Ристе Темјановски	Prof. Riste Temjanovski, Ph.D

Главен и одговорен уредник Managing & Editor in chief

Проф. д-р Трајко Мицески Prof. Trajko Miceski, Ph.D

Јазично уредување Language editor

Даница Гавриловска-Атанасовска Danica Gavrilovska-Atanasovska
(македонски јазик) (Macedonian)

Техничко уредување Technical editor

Славе Димитров Slave Dimitrov
Благој Михов Blagoj Mihov

Редакција и администрација Address of editorial office

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип Goce Delcev University
Економски факултет Faculty of Economics
бул „Крсте Мисирков“ бб Krste Misirkov b.b., PO box 201
п.фах 201, 2000 Штип, Македонија 2000 Stip, R of Macedonia

СОДРЖИНА CONTENT

д-р Трајко Мицески, м-р Наташа Стојовска ХАРИЗМАТИЧНОТО ЛИДЕРСТВО КАКО ИЗВОР НА КОНКУРЕНТСКА ПРЕДНОСТ	7
д-р Тамара Јованов Марјанова, д-р Ристо Фотов, д-р Еленица Софијанова УЛОГАТА НА МАЛИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА ВО НАЦИОНАЛНОТО СТОПАНСТВО	17
проф. д-р Ристо Христов, проф.д-р Ристе Темјановски, Јелена Горгев Е-ОДЛУКИ - МОБИЛЕН ИНФОРМАЦИСКИ СИСТЕМ ЗА ПОДДРШКА НА ПРОЦЕСОТ НА ОДЛУЧУВАЊЕ	27
доц. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска, Ивана Динева ИЗВЕШТАЈ ЗА ФИНАНСИСКАТА СОСТОЈБА – ПОДГОТОВКА И АНАЛИЗА	37
д-р Круме Николоски КАКО ДО КВАЛИТЕТНА ЕКОНОМСКА ПРОЦЕНКА?	47
д-р. Еленица Софијанова, д-р. Тамара Јованов Марјанова, д-р. Дарко Андроников, д-р. Ацо Јаневски АНАЛИЗА НА КОМУНИКАЦИСКИОТ ПРОЦЕС ВО ДОМАШНИТЕ МСП	57
д-р Љупчо Давчев, д-р Ристо Фотов, д-р Тамара Јованов Марјанова БИЗНИС ИНТЕЛИГЕНЦИЈА - ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ И ПЕРСПЕКТИВИ	65
д-р Стеван Габер, д-р Илија Груевски, м-р Василка Габер ТЕОРИИ ЗА БУЏЕТСКА РАМНОТЕЖА	77
д-р Тамара Јованов Марјанова, д-р Ристо Фотов, д-р Љупчо Давчев ЗНАЧЕЊЕ И ПРИМЕНА НА ПАЗАРНА ОРИЕНТАЦИЈА ВО РАБОТЕЊЕТО НА МСП	87

м-р Влатко Пачешкоски, д-р Емилија Митева-Кацарски НЕРАМНОМЕРНАТА РАСПРЕДЕЛБА НА ДОХОДОТ ВО ЕРА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА	99
м-р Наташа Стојовска, д-р Круме Николоски, д-р Трајко Мицески КОРЕЛАТИВНА ЗАВИСНОСТ НА НАТАЛИТЕТОТ И СКЛУЧЕНИТЕ БРАКОВИ ВО МАКЕДОНИЈА	109
д-р Емилија Митева-Кацарски, м-р Влатко Пачешкоски ПОСЛЕДИЦИТЕ ОД МУЛТИЛАТЕРАЛНИТЕ ТРГОВСКИ ДОГОВОРИ ВО РАМКИТЕ НА СТО ЗА ЗЕМЈИТЕ ВО РАЗВОЈ	117
м-р Наташа Стојовска, д-р Трајко Мицески КОРЕЛАТИВНА ЗАВИСНОСТ МЕЃУ БДП ПО ЖИТЕЛ И НАТАЛИТЕТОТ ВО МАКЕДОНИЈА	125
д-р Стеван Габер, м-р Василка Габер, д-р Илија Груевски РЕЛЕВАНТНОСТА НА ФИСКАЛНИТЕ СТИМУЛАЦИИ THE RELEVANCE OF FISCAL STIMULATIONS	133

КАКО ДО КВАЛИТЕТНА ЕКОНОМСКА ПРОЦЕНКА?

д-р Круме Николоски

Abstract

In recent years the economic evaluation is an integral part of research into health services and no doubt becoming more influential. The core activities of public health are evaluating the costs and cost-effectiveness of prevention programs. A comparison of various preventive and curative strategies, as well as decisions concerning the allocation of limited health resources depend on getting accurate and relevant cost and effective data. For better understanding of effective methods of prevention, for effective implementation of programs and interventions as well as effective use of limited resources we will respond how to achieve quality economic evaluation.

Key words: *public health, prevention programs, economic evaluation, health resources, health services.*

Програми и интервенции во здравствената заштита

Здравствените програми се меѓусебно поврзани превентивни активности, интервенции или проекти со формален збир на процедури и карактеристики, дизајнирани да го имаат посакуваниот исход. Програмите во оваа смисла можат да бидат сметани како специфичен тип на социјална интервенција, варирајќи во смисла на поле, комплексност и временска рамка.¹

Секоја програма има неколку чекори коишто шематски можат да се прикажат во круг.²

1. **Потребата од проценка.** Ова е чекор каде што се собира информацијата за здравствениот проблем на заедницата. Врз основа на оваа информација се овозможува да се откријат претпоставките

1. Sethi et al 2004

2. Health Promotion and Disease Prevention, A Handbook for Teachers, Researchers, Health Professionals and Decision Makers, 2007

за потребите или проблемите и за целите што треба да се постават и достигнат.

- 2. Планирањена програмата.** Во овој чекор се користат претпоставките поставени по претходниот чекор за да се планираат активностите на програмата.
- 3. Споредување на програмата.** Овој чекор се однесува на следење на активности во согласност со планот. Спроведувањето може да биде во однос на операционалниот и акциониот план коишто заеднички ги поставуваат: концептот на конкретните активности, временската рамка, одговорностите, буџетот и друго, со цел постигнување на различни цели на програмата.
- 4. Проценка на програмата.** Како се движиме низ програмата така сакаме да знаеме колку далеку отишла програмата и колку е таа ефективна во остварувањето на нејзините цели.

Интервенцијата е поим што се користи за да ги означат сите јавни дејствија, како на пример дејствијата на политиките, програмите, проектите. Интервенцијата е дејство или програма која има за цел да донесе видливи резултати. Планираните и посакуваните ефекти на една интервенција коишто се изразени во однос на резултатите се општи цели на таа интервенција.

Јавноздравствената интервенција вклучува:

- политиката на владините и невладините организации;
- закони и регулации;
- организациски развој;
- развој на заедницата;
- образование на индивидуите и заедниците;
- развој на инженерство и технологија;
- развој на услуги и испорака;
- комуникација, вклучувајќи социјален маркетинг.

Со цел да се намали оптовареноста од болести и да се подобри здравствениот статус на населението, алокацијата на расположливите ресурси треба да биде во согласност со научно определени приоритети. Лекарите во јавното здравство треба да обезбедат програми за ефективна здравствена промоција и превенција, како и корист од потрошените ресурси за нивните корисници на здравствени услуги. Проценката на ефикасноста на програмите и интервенциите и нејзините трошоци претставуваат нераздвоен дел на процесот на креирање на здравствената стратегија.

Економијата поврзана со здравствената заштита е комплексна и затоа постојат бројни методи на економска проценка. Целосната економска проценка опфаќа проценка и на трошоците и на резултатите и таа е идеална за споредба на ефикасноста од третманите, односно лекувањата. Исто така, поединечните проценки можат да обезбедат корисни информации за придонесот на трошоците за лекување и терапија, како целина.

Аспекти на економската проценка

Економската проценка претставува систематска проценка на трошоците и добивките од проектите за да се определи релативната економска ефикасност на програмата.³ Проценката може да се дефинира како анализа која е инволвирана во алокација на ретките ресурси помеѓу конкурентните алтернативи на користење и дистрибуција на продукти од оние користи помеѓу членовите на социјалната средина.⁴ Економската проценка може да се дефинира и како „споредбени анализи на алтернативните правци на дејствување во однос на нивните трошоци и последици“.⁵ Основната задача на економската проценка е да ги идентификува, мери и вреднува трошоците и последиците (ефект), имајќи ги предвид споредбените анализи помеѓу различните алтернативни правци. Таа вклучува две главни подрачја:

1. Трошоците и последиците на програмата,
2. Да се направи правилен избор во алокацијата на ресурсите.

Оттука, економската евалуација претставува збир на техники за анализа кои можат да се употребат за собирање на докази и за споредба на очекуваните трошоци и последици од различни процедури и здравствени програми, со цел евалуацијата да ја процени ефикасноста од лекувањето. За таа цел, во процесот на планирање на економска евалуација се разликуваат три различни области кои меѓусебно се поврзани.⁶

Првата е област на **техничка проценка** која вклучува опис на медицинските, односно техничките критериуми во извршувањето на техниката или производот што, всушност, е основа за економска проценка.

Втората е област на **актуелна економска проценка** која се одвива во неколку чекори и тоа:

3. Glossary of Frequently Encountered Terms in Health Economics

4. Modified World Bank, 2000

5. Drummond et al 1997

6. Drummond et al 1998

- решавање по пат на студиски прашања;
- проценка на извештаите за избор на алтернативи;
- проценка на алтернативните трошоци и добивки;
- приспособување кон времето и неизвесностите;
- правила на одлучување.

Трета е областа на **креирање на одлуки**, каде што треба да бидат проценети воспоставените критериуми за одлуки и алтернативи, и да бидат определени прашањата за времето. Овие меѓусебно поврзани области се важни бидејќи тие даваат сигурност на креаторите на одлуки дека резултатите се релевантни.

Вистинската економска евалуација вклучува техника која била развиена од економистите за да помогне во донесувањето на одлуки. На тој начин, креаторите на одлуки ќе одлучат дали интервенцијата „вреди“, доколку се направи споредба со нејзината добивка и она што претходно било платено за интервенцијата. Но, кога станува збор за здравствената заштита, економската евалуација сама по себе обезбедува само дел од информациите за овој процес на донесување одлуки. Се врши идентификација и спецификација на критериумите кои би можеле да помогнат во одлучувањето помеѓу различните алтернативи на употреба на ограничени ресурси кои се на располагање.

Затоа економската проценка е сè повеќе важна во лекувањето и купувачите на здравствени услуги бараат докази за клиничката ефективност од лекувањата, како и информации за „вредност за пари“ кога се врши алокација на ресурсите.⁷ Здравствената економика прецизно кажува каде и во што треба да се вложат средства за да се постигне целта што ќе биде исплатлива.

Евалуацијата претставува процес на собирање и анализа на информации за да се процени како е извршена програмата. Разликуваме пет вида проценки на извршување на програмата:

- 1. Проценка на значењето, односно важноста на програмата**, која уште се нарекува и *формативна евалуација* или *проценка на потребите* и таа се однесува на активностите што се насочени кон тоа да се одреди дали навистина е потребна програмата и дали е наменета за оние кои имаат вистинска потреба за неа.
- 2. Проценка на процесот или прогресот** се однесува на проценката во која мерка програмата се одвива во согласност со планот.
- 3. Проценка на успешноста односно ефективноста** се однесува на

7. Buck, 2000

проценката дали резултатот, односно ефектот од програмата одговара на поставената цел.

- 4. Проценка на влијанието на програмата на заедницата** се однесува на долгорочните ефекти или резултати на програмата мерени со промените во здравствената состојба на населението.
- 5. Проценка на ефикасноста** претставува доведување во врска на резултатите или ефектите од одредена програма со сите средства потребни за нејзино извршување (материјални и кадровски средства, опрема) и таа припаѓа во доменот на економската евалуација.

Секоја планирана мерка или активност во рамките на програмата за здравствена заштита треба да биде разгледана од аспект на нејзините предности или недостатоци во однос на алтернативните мерки или активности. Примената на една одредена или алтернативна мерка зависи од тоа во која мера ќе се оствари најголем ефект во однос на истите трошоци или пак да се оствари иста цел со најниски трошоци. Трошоците се изразуваат во монетарна вредност, а користа што треба да се оствари се изразува во физичка вредност, односно продолжено очекувано траење на живот, намалување на смртноста и слично.

Проценката на здравствената програма се одвива во три етапи: клиничка ефективност, техничка ефикасност и алокативна ефикасност (слика 1). Корисно е да се направи разлика меѓу влезовите (пример, персонал и лекови), процесите (лекување), излезите (излекуван пациент) и резултатите (влијанието на пациентот во услови на продолжен или зголемен живот).⁸

Клиничката проценка води сметка за времетраењето на процесот којшто врши претворање на влезот во излез. На тој начин се овозможува да се утврди дали процесот функционира, односно дали пациентот имал соодветен третман и лекување. Оттука, клиничката проценка може да се разгледува од аспект на нејзината ефикасност и ефективност. Ефикасноста се однесува на тоа дали лекувањето е извршено под идеални лабораториски услови. Ефективноста се однесува на тоа дали лекувањето е извршено под нормални работни услови. Ефективноста ќе ги земе предвид чинителите, како што се недостаток од администрација на лекување од страна на докторите и неуспехот на пациентите да се жалат за медицинските упатства и на овој начин таа ќе биде типично пониска отколку ефикасноста од лекувањето. Информациите за клиничката ефективност

8. An Introduction to Health Economics for Eastern Europe and the Former Soviet Union, Edited by Sophie Witter and Tim Ensor, 1997

претставуваат најниското ниво на проценка и тие се неопходни пред да се изврши економската проценка. Но, за жал, сè уште недостасуваат целосни и документирани податоци што се однесуваат на ефективноста од начините на лекувањето. Една од главните функции на купувачот на здравствената заштита е да ги користи ваквите податоци, а онаму каде што недостасуваат податоци да ги собере и да се одлучи како најдобро да излезе во пресрет на потребите на населението. Со обезбедувањето на потребните клинички податоци, купувачот на услуги ќе си помогне во донесување на најдобрите одлуките во проценката на здравствените потреби на поединецот и заедницата. Доколку се соберат квалитетни податоци, тогаш купувачот ќе ги исполни потребите на населението, а со тоа ќе овозможи да се подобри квалитетот на здравствена заштита.

Техничка проценка е второто ниво на ефикасност во проценката. На ова ниво треба да се одлучи која од бројните конкуретни методи ќе биде користена за лекување на одредена здравствена состојба. Ако методите на анализа во основа даваат ист резултат, тогаш тоа може да биде доволен услов да се избере најевтината процедура, односно анализата за минимизирање на трошоците (CMA). Пример за ова е потребата од вакцинација, односно дали таа треба да биде извршена од медицински сестри на локално ниво или на централно ниво во одредена болница или завод. Во случај, ако секоја од методите на анализа има различно влијание во проценката, тогаш би можела да биде употребена пософистицираната анализа на исплатливост (CEA) која ги зема предвид трошоците, така и користите од интервенцијата. На пример, ако имаме бубрежно заболување треба да се процени кон какво лекување ќе може да се пристапи, односно дали е подобро да се обезбеди постојана дијализа за болниот или пак доколку е возможно да му се понуди трансплантација на бубрег. Во основа и во двата случаја сме заинтересирани како дадената состојба ќе биде реторирана на најисплатлив можен начин.

Алокативна проценка како третото ниво на ефикасност ги споредува резултатите од лекувањето, односно здравствената состојба (за секоја се користи најефикасниот процес) за да се одлучи како на најдобар начин да бидат искористени ограничените ресурси. На пример, дали треба повеќе или помалку средства да бидат наменети за лечење на полиативен канцер во споредба со лечење на бубрежно заболување. Оптимизацијата на овој избор е опишана како алокативна ефикасност. Ако лекувањата што треба да се споредат во основа даваат исти резултати, како што се на пример спасени години живот, тогаш ќе биде доволна анализата на исплатливост (CEA). Во случај, ако излезните резултати се различни и имаат повеќе димензии, тогаш ќе се пристапи кон повеќе софистицираната анализа трошок-корист (CBA) или анализата трошок-полезност (CUA).

Постојат повеќе анализи на економска проценка на трошоците. Соодветоста на некоја од нив зависи од целта на проценката и расположливоста на податоци, како и од други ресурси. Многу ретко е возможно или потребно да се идентификуваат и квантифицираат сите трошоци и сите бенефити (или резултати) и единиците употребени за нивно квантифицирање можат да се разликуваат. Разликата помеѓу нив е начинот на кој се изразува добивката или резултатот на евалуацијата. За целосна економска евалуација постојат четири главни анализи:

1. **Анализа на минимизирање на трошоци (Cost-minimization analysis, CMA)**
  - Оваа анализа се користи за **одредување на трошоците, односно селекција на поевтина интервенција** помеѓу алтернативните интервенции за кои се претпоставува дека имаат еднаков резултат. Овој метод на економска евалуација тргнува од претпоставката дека ефектите од две интервенции, услуги, или програми се исти, па оттука се споредуваат трошоците за нивно изведување и се бара поевтината алтернатива.⁹
2. **Анализа на исплатливост на трошоците (Cost-effectiveness analysis, CEA)**
  - Анализата на ефективност на трошоците се користи да ја определи техничката ефикасност, пример споредба на трошоците и последиците од конкуретни интервенции за дадена група на пациенти во рамките на даден буџет.¹⁰ Сите трошоци се изразени во парична форма, а добивката во непарична форма, како на пример, години продолжен живот, или број на откриени или спречени случаи.¹¹ Анализата на исплатливост не треба да ги зема предвид само медицинските и болничките трошоци, туку и социјалните трошоци на загуба на работни часови на пациентите и здравствените работници.
3. **Анализа на трошок- полезност (Cost-utility analysis, CUA)**
  - Претставува метод на економска евалуација во која резултатите од алтернативните интервенции или програми се изразени во издвоени единици на мерење, засновани врз ползата односно користа. Резултатите на програмите или активностите се мерат во однос на нивното социјално значење. Оваа економска анализа ги мери добивките во полезноста - измерени години живот (QALYs) и која го пресметува трошокот по полезност - мерна стапка за споредба помеѓу програмите.¹²
4. **Анализа на трошок- добивка (Cost-benefit analysis, CBA)**
  - Метод на економска евалуација каде што сите последици и трошоци од некоја превентивна или терапевтска интервенција се изразени во

9. Drummond, Stoddart, Toorance, 1990

10. Glossary of Frequently Encountered Terms in Health Economics

11. Tulchinsky T et al 2000

12. Modified World Bank, 2000

парична форма, со цел да се направи проценка на издржаноста на поставената со која се прави таа интервенција, како и за споредба на алтернативни приоритети.¹³ Анализа на трошок - добивка е економска анализа во која трошоците и остварената корист на една мерка или активност се изразува во монетарна односно парична вредност. Ова анализа се смета дека претставува најфлексибилен метод на економска евалуација.¹⁴

Заклучок

Само со подобрување на истражувањето во економската проценка и со подобрување на раководењето и планирањето во системот на менаџирање ќе се овозможи развој во квалитетот на здравствените услуги. Сите учесници во системот на здравствена заштита треба интензивно да работат во подобрување на нивните истражувања, со цел да се добие поголема вредност за потрошените пари. Есенцијално за економската евалуација е дека сите субјекти вклучени во снабдување и купување на здравствената заштита треба да имаат целосно разбирање за методот кој се употребува. Пожелно е лекарите да бидат вклучени во ова поле на истражување и од нив да се бара да имаат солидно познавање од соодветните техники, особено за лекарите и менаџерите кои работат на клиниките.

Користена литература

- Sophie Witter and Tim Ensor, An Introduction to Health Economics for Eastern Europe and the Former Soviet Union, 1997
- Stephen Morris, Nancy Devlin, David Parkin, Economic Analysis in Health Care, John Wiley & Sons, Ltd 2007
- Strategic Purchasing to improve health system performance: Health care papers Vol. 8 Special Issue, 2006
- Walshe, Kieran, Healthcare Management. Berkshire, GBR: McGrawHill Education, 2006

---

13. Tulchinsky T et al 2000

14. Robinson, 1993